

A MEGYÉK TÁRSADALOMSZERKEZETE ÉS A VÁNDORLÁSOK

NÉMETH ZSOLT

Vukovich György emlékére

1. Bevezetés

Az Eurostat 2008 februárjában tett közzé számításokat a tagállamok egy főre jutó GDP-jének és foglalkoztatási rátájának területi különbségeiről.¹ Az egy főre jutó GDP NUTS 3 szinten (Magyarországon ennek a megyék felelnek meg) mért területi különbsége az adattal rendelkező 23 EU-tagállam közül, Lettországot és Észtországot követően, hazánkban volt a harmadik legmagasabb. A 15–64 éves népesség foglalkoztatási rátájának NUTS 2 (regionális) szintű különbségei a ráták országon belüli szórása alapján 18 EU-tagállam közül, Olaszországot követően, Magyarországon volt a második legnagyobb. Ezek a számítások csak megerősítik azokat a hazai kutatási eredményeket, miszerint Magyarországot nagy, az EU-s környezetünkben is szokatlan méretűnek mondható területi különbségek jellemzik, amelyek ráadásul az elmúlt mintegy két évtized során növekvő tendenciát mutatnak. Az régebbi tagországok tapasztalatai alapján az is várható, hogy a csatlakozást követően számunkra is megnyíló, a területi kiegyenlítést szolgáló források ellenére a tendencia egy ideig még változatlan marad.

A területi egyenlőtlenségek vizsgálata során egy adott térség gazdasági mutatóihoz kapcsolhatók az ott élő népesség legfontosabb paraméterei, így a korszerkezet, az iskolai végzettség, a foglalkoztatottság jellemzői. Be kell látni azonban, hogy míg a gazdaságról, a gazdasági teljesítményekről és az ehhez

¹ A GDP-ről:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tsdec220&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1> Az egy főre jutó GDP értékének megyék közötti szórása.

A foglalkoztatásról:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tsdec440&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1> A 15–64 éves népesség foglalkoztatási rátájának szórása az adott országon belüli NUTS 2 (regionális) területi egységek között.

szorosan kapcsolódó foglalkoztatottságról visszamenőlegesen rendelkezésre állnak havi, negyedéves és éves adatsorok, addig a népesség számának változásáról igazán használható területi adatokhoz éves szinten juthatunk, amelyek pedig a népesség összetételének, jellemzőinek részletesebb taglalására alkalmasak, leginkább csak a népszámlálások során keletkeznek. De alapesetben a népszámlálási adatok is csak a vizsgált területi egységek népességében a két népszámlálás között bekövetkezett változások számszerűsítésére alkalmasak. Nem segítenek hozzá annak tisztázásához, hogy a kor- és családszerkezet, az iskolázottsági szint változásai (vagy éppen változatlansága) mennyiben köthető a helyben lakók jellemzőinek, körülményeinek átalakulásához és mennyiben migrációs hatásokhoz. A vándorlásoknak is legfeljebb az egyenlege lehet elemzés tárgya, arról, hogy az elköltözések és a beköltözések milyen mértékben járultak hozzá egy térség társadalomszerkezetének változásához, kevés részletes információ áll a kutatók rendelkezésére.

Hipotézisünk szerint a növekvő területi egyenlőtlenségek a gazdasági teljesítőképességben is kifejeződnek – és a leggyakrabban ebben ragadjuk meg ezeket –, ugyanakkor az ország térbeli társadalomszerkezetének átrendeződését is involválják. Más szóval, a magasabb presztízsű, magasabban képzett és jobb munkaerő-piaci pozíciókkal rendelkező társadalmi csoportok is inkább a jobb gazdasági mutatókkal rendelkező térségekben koncentrálódnak, beleértve ebbe költözéseik fő irányát is. Ha hipotézisünk érvényes, a folyamat természetesen komoly hatást gyakorol azokra a térségekre is, amelyeknek a magas presztízsű csoportok hátat fordítanak. További kérdésként fogalmazható meg tehát, hogy kimutatható-e a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok migráció kiváltotta területi koncentrálódása.

Vizsgálódásunk során – mint területi egységekre – a megyékre fókuszálunk, összevetve társadalomszerkezetük jellemzőit és azoknak az 1990–2001 között bekövetkezett és a lakóhelyváltozásokra visszavezethető átrendeződéseit. Hangsúlyozni kell azonban, hogy munkánk nem tekinthető a hagyományos értelemben vett migrációs elemzésnek, mivel empirikus bázisa nem a hozzáférhető migrációs statisztika, hanem a 2001. évi népszámlálás személyi adatai.² A népszámlálás személyi kérdőívén több kérdés is foglalkozott a válaszadók lakóhely-változtatásával. Az áttekinthetőség kedvéért az állandó lakóhely változására összpontosítunk, és a megyék társadalmi jellemzőit a „hol volt a jelenlegi megelőző lakóhelye (állandó lakcíme)” népszámlálási kérdésre adott válaszok segítségével dinamizáljuk. Így követni tudjuk azt, hogy a lakóhelyet változtatók honnan és mikor érkeztek arra az állandónak tekintett lakcímszámra, amit a népszámláláskor rögzítettek.

Fontos természetesen rögzíteni a választott módszer és az elemzés korlátait. Mivel az előző lakóhelyről rendelkezésre álló információkat az adatbázis dina-

² Az adatok leválogatásáért Pachmann Zsuzsának (KSH), az elemzésre alkalmas állomány kialakításához nyújtott segítségért Jónás Istvánnak (KSH) tartozom köszönettel.

mizálására, időbeli folyamatok megragadására alkalmaztuk, mindenekelőtt azt kell hangsúlyozni, hogy a lakóhely-változtatásokban részt vevők közül értelem-szerűen csak azok szerepelhetnek az elemzésben,

- akik életben voltak 2001. február 1-jén;
- akiket összeírtak a népszámláláskor (egyrészt a népszámlálás gyakorla-tilag soha nem teljes körű, másrészt azok a magyar állampolgárok, akik életvitszerűen külföldön tartózkodtak, jó eséllyel maradtak ki belőle).

Az előző lakóhelyre vonatkozó információk alapján nem követhetők teljes egészében a lakóhely-változtatások. Ugyanis ha valaki egy megyéből a másikba költözött a vizsgált időszakban, majd tovább egy harmadikba vagy éppen vissza az elsőbe, adattal akkor is csak az összeírást közvetlenül megelőző lakóhelyről rendelkezünk. A társadalmi csoportok halálozási valószínűségében, halálozási rátájában fennálló sajnálatosan magas különbségek is torzító hatással járnak. Érzéketlen az alkalmazott megközelítés az intragenerációs társadalmi mobili-tásra is, vagyis arra, hogy valaki az új lakóhelyének településcsoportjába mi-lyen társadalmiréteg-jellemzővel érkezett és ez miként változott az ott töltött idő alatt.

Az értelmezési tartomány ilyen szűkítése sem lehetetleníti el azonban magát a módszert, sőt, segítségével alapvetően új információk is felszínre kerülhetnek.

2. A megyék társadalomszerkezete

A társadalom rétegződése, a társadalmi osztályok, rétegek, csoportok elkü-lönülésében szerepet játszó tényezők a szociológia alapkérdései közé tartoznak. A talán legelterjedtebbnek számító, a munkaerő-piaci pozíción és a foglalkozá-son alapuló rétegződési modelleket az elmúlt évtizedekben számos éles kritika érte, amelyek egyebek között a fogyasztási szokásoknak, az életforma- és életstíluscsoportoknak, a társadalmi tőkének, a kapcsolati hálózatoknak, az informális gazdaságban betöltött pozícióknak a foglalkozási jellemzőket felül-író, a rétegződésre gyakorolt befolyását emelik ki (Kovách – Kuczi – Jókuthy 2006; Bukodi 2006; Kapitány 2007; Kolosi 1987). Mivel elemzésünkhöz a 2001. évi népszámlálás adatait használtuk, annak kérdőívsémájához az elméleti viták és kritikák ellenére alkalmazkodni kellett. Ugyanakkor úgy látjuk, hogy a KSH kategóriái alkalmasak az átalakuló magyar társadalom rétegződési jellem-zőinek a megragadására, és ezek alkalmazásából nem következik a nagy társa-dalmi csoportok homogenitásának feltételezése. A KSH rétegződési kiadvá-nyának (KSH 2004) módszertanában³ szereplő kategóriák összevonásával elemzésünkhöz 7 társadalmi csoportot alakítottunk ki:⁴

³ http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/16/16_2_modsz.pdf

⁴ A Melléklet tartalmazza a csoportok kialakításának módját.

1. elitszoportok,
2. felső középrétegek,
3. középrétegek,
4. alsó középrétegek,
5. alsó rétegek,
6. a munkaerőpiacról kiszakadók,
7. inaktívak, akik soha nem dolgoztak.

A családi állásuk szerint gyermekstátusúakat és a tanulókat az eltartójuk társadalmi csoportjába soroltuk be, amennyiben az eltartó természetes személyként azonosítható volt az adatbázisban.

1. A megyék népességének megoszlása a társadalmi csoportok között, 2001
Population of the counties by social groups, 2001

Megyék	százalék							
	Elit	Felső közép-	Közép	Alsó közép-	Alsó	Munka- erőpiac- ról kiszaka- dók	Inaktí- vak, akik soha nem dolgoz- tak	Össze- sen
Budapest	11,6	19,1	44,2	11,8	6,1	3,6	3,5	100,0
Pest	5,8	11,7	44,6	20,8	10,0	4,2	2,9	100,0
Fejér	4,7	11,4	38,1	28,7	9,6	3,5	4,0	100,0
Komárom- Esztergom	4,7	11,7	39,4	27,3	10,2	3,3	3,4	100,0
Veszprém	4,8	11,4	38,4	28,4	9,6	3,2	4,2	100,0
Győr-Moson- Sopron	5,4	11,6	41,0	26,4	9,0	2,5	4,1	100,0
Vas	4,6	11,1	36,2	32,2	9,0	2,2	4,7	100,0
Zala	4,6	10,1	39,1	26,9	10,2	3,8	5,4	100,0
Baranya	5,5	10,4	38,4	22,8	11,7	6,0	5,1	100,0
Somogy	4,2	9,9	36,4	26,5	12,8	5,4	4,7	100,0
Tolna	3,9	9,6	36,4	29,3	11,4	5,0	4,3	100,0
Borsod-Abaúj- Zemplén	4,3	9,7	34,8	23,6	12,9	9,4	5,3	100,0
Heves	4,4	10,4	37,4	27,8	10,5	5,4	4,1	100,0
Nógrád	3,5	9,4	38,8	24,9	13,5	6,1	3,9	100,0
Hajdú-Bihar	5,0	9,7	37,2	24,4	10,4	7,1	6,1	100,0
Szabolcs-Szatmár- Bereg	3,3	8,1	32,4	27,9	13,6	8,7	5,9	100,0
Jász-Nagykun- Szolnok	3,9	9,4	36,8	25,5	12,6	6,3	5,3	100,0
Bács-Kiskun	4,0	8,9	40,1	25,9	10,7	5,3	5,1	100,0
Békés	3,6	9,0	36,7	27,6	12,2	5,6	5,3	100,0
Csongrád	5,7	10,8	40,1	23,6	9,8	4,3	5,6	100,0
Magyarország	5,9	11,8	39,4	23,2	10,2	5,1	4,5	100,0

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001. Saját számítások.

A hét vizsgált társadalmi réteg nagyon eltérő arányt képvisel a főváros és a megyék népességében. Az elit részesedése kiemelkedően magas Budapesten (11,6%), több mint kétszerese az országos átlagnak (5,9%). Az értékek magas szórása miatt az elit aránya valamennyi megyében az országos átlag alatt maradt, azt csak Pest megye közelítette meg (5,8%); további négy megyében (Csongrád, Baranya, Győr-Moson-Sopron és Hajdú-Bihar) érte el vagy haladta meg az 5%-ot; négy megyében (Nógrád, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok és Tolna), továbbá a legalacsonyabb értéket mutató Szabolcs-Szatmár-Beregben (3,3%) 4% alatt maradt. A felső középréteg reprezentáltsága is Budapesten a legmagasabb, 19,1%. A közép-dunántúli és a nyugat-dunántúli megyékben – Zala – kivételével 11% fölötti a részarányuk, Szabolcs-Szatmár-Beregben, Bács-Kiskunban és Békésben pedig a legalacsonyabb, legfeljebb 9%-ot ér el. A középréteg hányada is Pest megyében (44,6%) és Budapesten (44,2%) a legmagasabb, míg Szabolcs-Szatmár-Beregben (32,4%) és Borsod-Abaúj-Zemplénben (34,8%) a legkisebb. Az alsó középrétegeknél változik a kép. Részarányuk néhány dunántúli megyében (Vas: 32,2%; Tolna: 29,3%; Fejér: 28,7%; Veszprém: 28,4%) a legmagasabb, a legalacsonyabb értékek pedig Budapesten (11,8%), Pest megyében (20,8%), Baranyában (22,8%), Csongrádban és Borsod-Abaúj-Zemplénben (23,6–23,6%) fordultak elő. Az alsó rétegek jelenlétét a megyék társadalmában jobbra a fordítottja jellemzi annak, mint amit a három legmagasabb presztízsű társadalmi csoportnál tapasztalhattunk. Budapesten (6,1%), Vas és Győr-Moson-Sopron megyében (9–9%), Fejérben és Veszprémben (9,6–9,6%), valamint Csongrádban (9,8%) a legkisebb a reprezentáltságuk, ugyanakkor Szabolcsban (13,6), Nógrádban (13,5), Borsod-Abaúj-Zemplénben (12,9%), Somogyban (12,8%), Jász-Nagykun-Szolnokban (12,6%) és Békésben (12,2%) éltek a legnagyobb arányban. A még nem tárgyalt további két réteg tagjai a munkaerőpiacról kiszakadók és az inaktívak, akik soha nem dolgoztak. Ők Borsod-Abaúj-Zemplénben a népesség 14,7%-át, Szabolcs-Szatmár-Beregben 14,6%-át tették ki, vagyis ezekben a megyékben minden hetedik embernek a két leghátrányosabb pozíció egyike jutott. Részarányuk magas Hajdú-Biharban (13,3%), Jász-Nagykun-Szolnokban (11,7%), Baranyában (11,2%) és Békésben (10,9%) is. Ezzel szemben Győr-Moson-Sopronban és Komárom-Esztergomban a népesség mindössze 6,6%-át, Vasban 6,9%, Budapesten és Pest megyében 7,1%-át képviselték.

A megyék népességének társadalmi rétegek közötti megoszlásából összességében ismerős kép rajzolódik ki. Budapestet, Pest megyét, Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl megyéit a magasabb presztízsű rétegek nagyobb, míg a hátrányos helyzetűek alacsonyabb hányada jellemzi, Szabolcs-Szatmár-Beregben, Borsod-Abaúj-Zemplénben, Jász-Nagykun-Szolnokban pedig éppen fordított a helyzet. Érdekes jegyeket mutat ebből a szempontból Hajdú-Bihar és Baranya. Ebben a két megyében mind az elitbe, mind a két alsó rétegbe tarto-

zók részaránya magasnak bizonyult, ami egyrészt a két megyeszékhelynek, Debrecennek és Pécsnek a népességen belüli súlyával, valamint egyetemi központ jellegével, másrészt a többi település ezekétől nagyban eltérő társadalomszerkezetével, a hátrányos helyzetű rétegek hangsúlyos jelenlétével magyarázható. A Dunántúl megyéi közül Somogy és Baranya inkább a keleti országrész-szel mutat hasonlóságot.

További összefüggéseket lehetne feltárni a megyék társadalmi csoportjainak kor és gazdasági aktivitás szerinti vizsgálatával, mivel a rétegek kialakításakor az inaktívakat az utolsó aktív foglalkozásuk, a gyermekeket és tanulókat pedig – mint már említettük – az eltartójuk rétege szerint soroltuk be. A gazdaságilag aktív korúak és azon belül is a gazdaságilag aktívak kiemelésével minden bizonnyal még finomítani lehetne a társadalomszerkezet és gazdasági teljesítőképesség összefüggéséről kirajzolódó képet. Mivel azonban vizsgálódásunknak nem ez az igazi tárgya és ezzel szétfeszítenénk tanulmányunk kereteit, ettől most eltekintünk.

3. A migráció hatása a népesség összetételére

A megyék népességének társadalomszerkezete (1. táblázat) döntően három tényező, a természetes népmozgalom, a társadalmi mobilitás és a vándormozgalom hatására alakult ki, ezek közül azonban csak az utóbbival foglalkozunk. A lakóhely megválasztásának lehetősége a személyes szabadság egyik legfontosabb eleme (Baumann 2005), ami egyként magában foglalja a lakóhely-változtatás és a helyben maradás szabadságát. Ezt veszi semmibe a röghöz kötés, illetve a lakóhelyről való elűzés. Még kortársaink azok a generációk, amelyek tagjai saját sorsukban szembesülhettek ezzel: hol csak párt- és hatósági engedéllyel költözökdhettek, hol kitelepítéssel és kényszerlakhely kijelölésével kellett szembesülniük. Arról, hogy ezek a történelmi tapasztalatok milyen összefüggésben állnak a nemzetközi összehasonlításban alacsonynak mondható hazai migrációs mutatókkal, nem rendelkezünk kutatási eredményeken alapuló ismeretekkel. A kortárs viszonyok sokkal áttételesebben, de széles társadalmi csoportok számára nem kisebb determináló erővel nyitják és zárják a térbeli mobilitás lehetőségeit.

A belső mobilitás hosszú idősorainak vizsgálatából az a következtetés vonható le, hogy a rendszerváltozásnak nevezett események után „az 1980-as évek több tendenciája úgy folytatódott, mintha semmi sem történt volna” (Dövényi 2007). Az állandó lakóhely-változtatások száma 1990 után is évente jobbra 200 ezer és 250 ezer között ingadozott. Tegyük azonban hozzá, hogy ezek az adatok annyiban torzítják a társadalom térbeli átrendeződéséről alkotott képet, hogy nem szűrik ki sem az életük során számos alkalommal lakóhelyet és ezzel együtt települést váltókat, sem az oda-vissza költözőket. A 2001. évi népszám-

lálás során rögzített állandó lakóhely-változások elemzésével a migrációnak a térbeli társadalomszerkezetre gyakorolt hatását új oldalról közelíthetjük meg.

3.1. Népeségmozgás a 2001-es lakóhely és a születéskori lakóhely összevetése alapján

Elsőként azt emeljük ki, hogy a migráció szabadságában is tetten érhető a magyarországi térbeli egyenlőtlenségek leírására régóta használt jelenség, a „települési lejtő”. Budapesttől a legkisebb települések felé haladva – az 50 000–99 999-es lélekszámúaknál tapasztalható kis töréstől eltekintve – monoton nő azok aránya, akik születésük óta állandó lakóhelyükön laknak (2. táblázat). Hányaduk Budapesten és a megyei jogú városokban 15,3%, a 199 főnél kisebb falvakban pedig valamivel meghaladja az egyharmadot. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a 2001-ben összeírt népesség térbeli elhelyezkedése még alapvetően magán viseli annak az urbanizációs ciklusnak a nyomait, amit a falvakból a városok, a kisebb településekből a nagyobb lélekszámúak felé irányuló áramlás jellemzett. A népesebb településeken a születésük óta állandó lakóhelyükön lakók arányát egyrészt a nagyobb mobilitási készség, másrészt pedig az csökkenti, hogy itt telepednek le a kisebb-nagyobb falvakból elköltözöttek.

2. A születésük óta állandó lakóhelyükön lakók száma és aránya, 2001
Number and proportion of those who have lived on the place of their
permanent residence since their births, 2001, %

Igazgatási rang, népességnagyság-csoport	Népesség	Ebből születése óta állandó lakóhelyén lakók	
		fő	százalék
Budapest	1 777 921	272 677	15,3
Megyei jogú városok	2 033 919	311 470	15,3
Többi város, község			
50 000–99 999	56 567	10 379	18,3
30 000–49 999	503 190	84 799	16,9
20 000–29 999	574 519	101 701	17,7
15 000–19 999	484 932	90 998	18,8
10 000–14 999	614 030	127 125	20,7
5 000–9 999	932 443	203 287	21,8
3 000–4 999	775 639	177 553	22,9
2 000–2 999	729 874	173 353	23,8
1 500–1 999	474 861	115 078	24,2
1 000–1 499	464 863	122 856	26,4
500–999	497 655	139 985	28,1
200–499	239 934	74 984	31,3
199 és kevesebb	37 968	12 840	33,8
Magyarország	10 198 315	2 019 085	19,8

Az adatok forrása: 2001. évi népszámlálás. Saját számítások.

Magyarország az éves migrációstatisztikai adatok szerint sem tartozik az élénk belső vándorlással jellemezhető országok közé, és a népszámlálási adatok is ezt erősítik meg: a 2001-ben összeírt népességnek az ötöde az anyja születés-kori lakóhelyén élt. A kis távolságú migráció bizonyult a legjellemzőbbnek, ugyanis az embereknek kevés híján a fele a születéskori lakóhelyéről a megyén belüli településre költözött. Nagyobb távolságúnak minősíthető migrációra a népességnek az a mindössze 28,5%-a vállalkozott, amely a megyén kívüli lakóhelyet választott magának.⁵ A külföldön születettek aránya 1,9%-ot tett ki. A megyénkénti adatok részben egybecsengenek azzal, ami a 2. táblázatból kiolvasható: az aprófalvas megyékben, így Szabolcs-Szatmár-Beregben, Zalaiban, Nógrádban és Vasban a népességnek hozzávetőleg egynegyede él a születéskori lakóhelyén, míg a skála másik végén Budapest mellett Csongrád, Békés, Tolna és Bács-Kiskun megye szerepel, 18% körüli értékekkel. Ez utóbbiak település-szerkezetében a nagyobb lélekszámú települések dominálnak. Ezt a csoportot követi a kifejezetten aprófalvas Baranya megye, ami arra utal, hogy történeti

⁵ Az adatokat a Melléklet I. táblázata tartalmazza.

hatások felülírják a településszerkezeti meghatározottságot, így Baranya esetében a '60-as és '70-es években a bányáipar jelentős munkaerővonzó hatásának tulajdoníthatóan relatíve alacsony a születéskori lakóhelyükön élők aránya.

Az ország keleti felében elhelyezkedő hét megyében a legmagasabb azoknak az aránya (64–70%), akik kis távolságra költöztek, és 2001-es állandó lakóhelyük ugyanabban a megyében volt, ahol születtek. Csongrád kivételével ezek azok a megyék (Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Bács-Kiskun és Szabolcs-Szatmár-Bereg), amelyeknek a társadalmi rétegek szerinti összetétele kapcsán is kiemeltük a munkaerőpiacról kiszakadók és a soha nem dolgozott inaktívak magas hányadát. Eszerint a leképzésnek ezen a sok szempontból elnagyoltnak mondható szintjén is összefüggés mutatkozik a társadalmi státusz és a költözködés szabadságának érvényesítése között. Pest megyében volt a legkisebb azok aránya (39%), akik 2001-ben ugyanabban a megyében laktak, mint születésükkor. Budapesten ez a csoport 46%-ot képviselt, majd hét dunántúli megye következik a rangsorban.

A megyén kívül születettek részaránya rávilágít arra, hogy a vizsgált generációkra mely területi egységek bírtak a legnagyobb vonzerővel. Szinte magától értetődőnek mondható, hogy e tekintetben Budapest és Pest megye emelkedik ki a megyék sorából, ahol a népesség 38–38%-a született más megyében. Az azonos értékek mögött eltérő időszakok és társadalmi mozgások húzódnak meg. Budapest a sajátos pályán futó magyarországi urbanizáció idején, a '80-as évek végéig volt a belföldi vándorlások kiemelkedő célterülete. Pest megyét ugyan már a '70-es években is erőteljes népességnövekedés jellemezte, ebben azonban közrejátszottak azok az adminisztratív korlátozások, amelyek a távolabbi megyékből érkező, a budapesti ipar olcsó munkaerő iránti igényét kielégítő emberek fővárosi letelepedését akadályozták, így az érintettek feltorlódtak az agglomerációs övezetben. Gyökeres fordulat következett be a '90-es években, amikor a tömegessé vált kiköltözés nyomán rendkívül markáns szuburbán övezet alakult ki. Őt, az államszocializmus alatti iparosításban erősen érintett dunántúli megyében (Fejér, Komárom-Esztergom, Tolna, Baranya, Veszprém) 20%-ot meghaladó a más megyében születettek részaránya. Ugyanakkor Szabolcs-Szatmár-Beregben mindössze 8,4%, de Borsod-Abaúj-Zemplénben, Békésben és Nógrádban is legfeljebb 13%-ot tesz ki, vagyis ez utóbbi a területek bizonyultak legkevésbé vonzóknak a migránsok számára.

A 2001-es állandó lakóhely és a születési hely egybevetése során az adatok több mint két emberöltőnyi időszakot fognak át. Az összeírtak 1,7%-a, több mint 180 ezer fő még az Osztrák-Magyar Monarchiában, a történelmi Magyarországon született. Ahogyan visszafelé haladunk az időben, a migráció társadalmi szerkezetet formáló hatásáról valló adataink úgy válnak egyre esetlegesebbé, a halálozási gyakoriság növekedése miatt. Bár éppen a halálozások rétegspecifikus különbségei miatt torzulásokkal is számolni kell, a kirajzolódó kép mégis ismerős és magán viseli a 20. század történelmének lenyomatát. Ha

abból indulunk ki, hogy a legutóbbi népszámláláskor Magyarország népességének az ötöde születéskori lakóhelyén élt, és mindössze 28,5%-a költözött el az annak megfelelő megyéből, annyit mindenképpen rögzíthetünk, hogy a 20. század – minden történelmi és politikai viszontagsága ellenére – nem bizonyult a kalandozások korának. Az evidens, hogy a megyék esetében nem beszélhetünk helyi társadalomról, ez a kategória alapvetően a települések szintjére vonatkoztatható. Ez utóbbiak feladata a beköltözők beépítése, integrálása a helyi világba és az elköltözötték helyének, szerepének a pótlása. A helyi társadalmak integráltságát és integráló erejét hiányoló kritikák csak a települések egy nagyon szűk köre esetében hivatkozhatnak a migrációs nyomásra és annak nehézségeire, ami a nagyszámú beköltöző beilleszkedésével jár. Bár találhatunk példát arra is, mondjuk Pécs esetében, amikor egy középváros helyi társadalmának – nem függetlenül természetesen a politikai viszonyoktól – nem sikerült integrálni azokat a bevándorlókat, akik alig két évtized alatt duplájára duzzasztották a város népességét. De a magyar települések többségére nem ez volt a jellemző. Annak ellenére, hogy az adatok megyei szintű elemzése sok mindent elsimít és eltakar, közte a megyeszékhelyek, a kis- és középvárosok és a falvak népességének nyilvánvalóan eltérő migrációs sajátosságait, még ezen az aggregált szinten is értelmezhető különbségeket találunk.

A beköltözések leginkább Budapest és Pest megye népességének az összetételét változtatták meg, de Fejérben, Komárom-Esztergomban, Tolnában, Baranyában és Veszprémben is 20% fölötti a megyén kívül születettek népességen belüli aránya. A keleti országrész hét megyéjében a beköltözők hányada 15% alatt maradt, illetve Bács-Kiskunban éppen annyit tett ki. Ezek közé ékelődött be a Dunántúlról Vas megye, 13%-os aránnyal. Az utóbbi különleges helyzetét részben annak tulajdoníthatjuk, hogy a II. világháborút követő évtizedekben az Ausztriával határos területeire belépni is csak külön engedéllyel lehetett, másfelől – megint csak földrajzi helyzetével összefüggésben – szerencsésen elkerülték a szocialista iparfejlesztés hullámai. (Mint később látni fogjuk, a költözködések társadalomszerkezetre gyakorolt hatása szempontjából is különleges a megye státusa.) Összességében a vizsgált adatok is megerősítik az idevágó ismereteket: Magyarország 2001-es népességének térbeli elhelyezkedése magán viseli annak a történelmi időszaknak a nyomait, amikor a költözködések fő iránya a főváros és annak Pest megyével lefedett vonzáskörzete volt, ezt egészítette ki a keleti országrészből a Dunántúl iparosított megyéibe irányult a migráció.

A migráció célterületeit követően érdemes röviden áttekinteni azt is, hogy mely megyék voltak a fő kibocsátók (az adatok a Melléklet II. táblázatában láthatók). Az abszolút számokat tekintve messze Budapest vezet, a megyékből több mint 290 ezren jelölték meg születési helyükként. Tudjuk azonban, és később több vonatkozásban is hivatkozunk rá, hogy e mögött leginkább a '90-es években felgyorsult szuburbanizáció áll, és a fővárost elhagyók többsége

Pest megye szuburbán településein található. A második legnagyobb kibocsátó Szabolcs-Szatmár-Bereg megye volt, amelyet szerte az országban több mint 177 ezren neveztek meg születési helyükként. Mivel a főben mért kibocsátás erősen függ a megye népességszámától, ezért elvégeztük az ehhez való viszonyítást is. A listát ezen mérés szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg megye vezeti, a legutóbbi népszámláláskori népességének 30%-át teszik ki azok, akik ott születtek, de más megyében élnek. Közülük a legtöbben Budapestre vándoroltak (60 ezer fő), további 30 ezren pedig Pest megyében telepedett le, de jelentős a szomszéd megyékbe, Hajdú-Biharba (25 ezer) és Borsod-Abaúj-Zemplénbe (20 ezer) költözötték száma is. Budapest népességéhez Pest megye után a szabolcsiak járultak hozzá a legnagyobb számban. Jász-Nagykun-Szolnok csak néhány tized százalékponttal marad el Szabolcs-Szatmár-Beregtől, majd Békés következik, 27%-os értékkel. Azt is mondhatjuk, hogy a 20. század során ezeknek a megyéknek a népességmegtartó ereje bizonyult a legkisebbnek. Velük szemben – a népességszámhoz viszonyítva – Győr-Moson-Sopron, Baranya és Pest megye szülöttei élnek a legkisebb arányban más megyékben.

3.2. Népességmozgás a 2001-es lakóhely és az előző állandó lakóhely összevetése alapján

A következőkben vizsgálatunk időhorizontját részben szűkítjük, amennyiben azokra koncentrálunk, akiknek a 2001. népszámlálás során rögzített lakóhelyéhez képest volt előző állandó lakóhelye, a mélységét azonban növeljük, ugyanis immár kitérünk a költözködők társadalmi jellemzőire is.⁶

A legutóbbi népszámlálás során az ország népességének mintegy ötöde születéskori lakóhelyén élt, több mint kétharmadot (68,7%) tett ki azok aránya, akik csak rövid távolságra költöztek, vagyis előző lakóhelyük is abban a megyében volt, ahol összeírták őket. Nagyobb távolságú, vagyis a megyehatárokon kívülre költözésről 10,5% számolt be, 1%-nak volt az előző állandó lakóhelye az országhatárokon kívül (Melléklet III. táblázat). Mivel a népszámlálási kérdőíven csak az előző lakóhelyre vonatkozó adatokat rögzítették, ezért a tényleges költözések száma ennél bizonyosan jóval nagyobb volt. Ugyanakkor a születéskori lakóhellyel összevetve jóval kevesebb, alig több mint egyharmadnyi a megyék között lakóhelyet változtatók aránya, ami arra utal, hogy lecsengtek a nagy belső migrációt előidéző társadalmi hatások. A '80-as évek végének politikai és gazdasági változásai nem okoztak mennyiségi fellendülést a vándorlásokban.

⁶ Természetesen az adataink rendelkezésre álltak ahhoz is, hogy a születéskori lakóhely összefüggésében is vizsgáljuk a helyben maradók és a költözködők rétegjellemzőit, erről terjedelmi korlátok miatt mondtunk itt le.

Adataink szerint Pest megyében (27%), Budapesten (14%) és Fejér megyében (13%) éltek a legnagyobb arányban olyanok, akiknek az előző állandó lakóhelye más megyében volt. A legelső esetében a már jelzett erőteljes szuburbanizálódással magyarázható a kiugró érték, Budapest pedig a munkaerőpiacának, politikai, gazdasági, kulturális központ jellegének és az ország immár hagyományosnak mondható túlcentralizáltságának köszönhetően még akkor is nagy vonzóerővel bír, ha az elmúlt közel két évtizedben mintegy 300 ezren hagyták el. A másik póluson Borsod-Abaúj-Zemplén (4,1%), Szabolcs-Szatmár-Bereget (4,6%) és Békést (5,4%) találjuk.

A belföldi előző állandó lakóhellyel rendelkező közel 1,1 milliós népesség adataiból elkészítettük a megyék közötti költözések mátrixát. Ebből kiolvasható a migráció mintázata. Vannak megyék, amelyek között elenyésző a népességmozgás, így pl. a Dunántúlról Nógrádba költözők száma nem éri el a 200-at. A legcsekélyebb mozgás Vas és Nógrád között van, Nógrádban mindössze 95-en jelölték meg előző lakóhelyükként Vas megyét. Ezzel szemben Budapestről több mint 193 ezren költöztek Pest megyébe, de közel 77 ezer fős az ellenkező irányú mozgás is. Ugyanakkor a migrációs kapcsolatok nem csupán a közép-magyarországi régió belül rendkívül erőteljesek, de nagyon markáns volt a mozgás a főváros felé Borsod-Abaúj-Zemplén (19 300 fő), Szabolcs-Szatmár-Bereg (17 600 fő), Jász-Nagykun-Szolnok (13 000 fő) mellett Fejérből, Hajdú-Biharból, Bács-Kiskunból és Hevesből is (10–13 ezer fő). A nagy lélekszámú kelet-magyarországi megyékből Pest megyébe költözők száma is 7–12 ezer fő közötti. A vándorlások egyenlegéből kirajzolódnak a migrációs erővonalak. Mint a 3. táblázatból látszik, a belföldi vándorlások domináns gravitációs centruma Pest megye, egyenként és maradéktalanul pozitív egyenleggel. Budapest szaldója Pest megye mellett Fejérrel is negatív. Ebből arra következtethetünk, hogy a főváros körüli szuburbanizálódás a jó közlekedési kapcsolatoknak köszönhetően túlcsordult a közép-magyarországi régió határain és elérte Fejér megyét is. Feltevésünk mellett szól az is, hogy ennek Pest megyével szemben mutatkozó vesztesége inkább negatív nullának tekinthető, hiszen 20 fő alatt maradt. Győr-Moson-Sopron is kiemelkedő célpont, a főváros és Pest megye kivételével minden relációban pozitív a mérlege. A tendenciát tekintve: a dunántúli megyék – néhány kivételtől eltekintve – népességet nyertek a keleti országrész megyéitől. A kivételt egyrészt Csongrád és Heves képezi, amelyeknek az egyenlege Somoggal és Tolnával szemben pozitív, közöttük a sorrendet az egymással szembeni eredmény dönti el, másrészt Bács-Kiskun, amely a vele szomszédos Tolnából több lakost vonzott, mint viszont. Ennek köszönhetően Csongrád és Heves beékelődött a dunántúli megyék listájának alsó szegmensébe, Tolna viszont leszorult a kelet-magyarországi megyék közé. A kivételektől eltekintve a Dunától keletre fekvő megyék csak egymással szemben könnyelhettek el vándorlási nyereséget. Szabolcs-Szatmár-Beregnek mint nagy kibo-

csátó, de csekély vonzerővel rendelkező megyének mindenkivel szemben negatív a szaldója.

3. A megyék vándorlási egyenlegének összesítése
Summary of the balance of migration in the counties

Megyék	A más megyékkel szembeni pozitív vándorlási egyenlegek száma
Pest	19
Budapest	17
Győr-Moson-Sopron	17
Fejér	16
Komárom-Esztergom	15
Veszprém	13
Baranya	12
Zala	12
Vas	11
Csongrád	10
Somogy	10
Heves	9
Bács-Kiskun	7
Tolna	7
Nógrád	5
Hajdú-Bihar	3
Jász-Nagykun-Szolnok	3
Békés	2
Borsod-Abaúj-Zemplén	1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	0

Az adatok forrása: 2001. évi népszámlálás. Saját számítások.

A belső vándorlásoknak az állandó lakóhely változásaiból kiolvasható mintázata az alábbi trendekben foglalható össze:

1. Az ország minden részéből erőteljes áramlás Budapest és Pest megye irányába.
2. Vándorlás a keleti országrészből a Dunántúlra.
3. A Dunántúlon belüli fő irányok – az 1. pontban említetten túl – a közép-dunántúli régió és Győr-Moson-Sopron megye felé mutatnak.
4. Kelet-Magyarországon belül Csongrád, Heves és Bács-Kiskun vonzereje kiemelkedik a nagyrégió többi megyéje közül.

3.3 Az állandó lakóhelyet váltók társadalmi jellemzői

A megyék társadalomszerkezetéről írtak és a 3. táblázat adatainak egybevetése alapján úgy tűnhet, hogy összefüggés állhat fenn a hátrányos társadalomszerkezet és legtöbb viszonylatban negatív vándorlási egyenleg között. Úgy véljük azonban, hogy a helyzet ennél sokkal komplikáltabb. A következőkben azt próbáljuk kibontani, hogy a megyék közötti lakóhelyváltozásokhoz milyen rétegjellemzők kapcsolhatók. Bár a hátrányos helyzetű csoportoknak a költözködés szabadságának gyakorlására kevesebb lehetősége nyílik, mint a magas presztízsű rétegeknek, vándorlásukkal mégis hozzájárulhatnak egy térség társadalmi összetételének megváltozásához. Ugyanezt elmondhatjuk persze az elitről és a felső középrétegről is, amelynek tagjai mobilabbak, de koncentrációjuk, illetve tömeges elvándorlásuk ugyancsak nyomot hagy a társadalomszerkezeten. Vaskos leegyszerűsítés abból kiindulni, hogy a magas státusú csoportok részarányának növekedése jó, az alacsony státusúak gyarapodása pedig rossz egy település, kistérség vagy megye számára. Problémák forrása lehet viszont az, ha túl egyoldalúvá válik egy területen a társadalom összetétele. A szegregáció régi problémája és kutatási területe a szociológiának, de mai is nehéz lenne megmondani, milyen egy társadalom optimális összetétele, milyen arányban legyenek benne az egyik és a másik rétegbe tartozók. Ráadásul ez nem kívánság dolga, adott térben és időben meghatározott arányban élnek a különböző társadalmi csoportokba sorolható emberek. A különböző policyk a legnagyobb eséllyel még a térbeli elhelyezkedésükre gyakorolhatnak hatást, ha egyáltalán megfogalmaznak ilyen célokat.

Bár a megyei adatok csak hangsúlyozottan elnagyolt területi elemzésre alkalmasak, mégis úgy véljük, érdemes foglalkozni ezzel a vizsgálati szinttel is. Abból a szempontból persze a 20 területi egység is bonyolult, hogy pl. a vándorlások kereszttáblája már ekkor 400 cellából áll, és ebből kell kihámozni a folyamatok jellemzőit. Ha ezt még multiplikáljuk a 7 társadalmi csoporttal, akkor garantáltan nehezen áttekinthető lesz a mátrixunk. Az egyszerűsítés szándékával kreáltunk egy úgynevezett társadalmiréteg-indexet (TRI), amely egy értékbe sűríti azt a relációt, hogy a hét összevont társadalmi csoport bármely terület népességében milyen arányban van jelen.

A TRI számítási módja:

$$TRI = \left(\frac{r_1}{r_2} + \frac{r_1}{r_3} + \frac{r_1}{r_4} + \frac{r_1}{r_5} + \frac{r_1}{r_6} + \frac{r_1}{r_7} + \frac{r_2}{r_3} + \frac{r_2}{r_4} + \frac{r_2}{r_5} + \frac{r_2}{r_6} + \frac{r_2}{r_7} + \frac{r_3}{r_4} + \frac{r_3}{r_5} + \frac{r_3}{r_6} + \frac{r_3}{r_7} + \frac{r_4}{r_5} + \frac{r_4}{r_6} + \frac{r_4}{r_7} + \frac{r_5}{r_6} + \frac{r_5}{r_7} + \frac{r_6}{r_7} \right),$$

ahol: r_1 = elitcsoportok,

r_2 = felső középrétegek,

r_3 = középrétegek,

r_4 = alsó középrétegek,

r_5 = alsó rétegek,
 r_6 = a munkaerőpiacról kiszakadók,
 r_7 = inaktívak, akik soha nem dolgoztak.

Képletként a következő formában írható fel:

$$TRI = \sum_{i=1}^{K-1} \sum_{j=i+1}^K \left(\frac{x_i}{x_j} \right),$$

ahol – jelen feltevések mellett – $K=7$.

Az index értéke önmagában nem értelmezhető, csak megyék, településcsoportok, illetve jelen esetben a vándorlással kapcsolatban különböző magatartást mutató csoportok összehasonlítására alkalmas. Mivel a mutató a népszámlálási adatok alapján létrehozott, a munkaerő-piaci pozíciókat kifejező rétegek összevonásával kialakított 7 rétegből indul ki, amelyek egyúttal a munkaerőpiachoz való viszony alapján hierarchiát is kifejeznek, preferálja a magasabb státusúak jelenlétét azáltal, hogy azok többször szerepelnek a képlet számlálójában. A magasabb státusúak nagyobb részaránya egy csoporton belül az index értékét felfelé, kisebb részarányuk, illetve a hátrányosabb helyzetű csoportok markánsabb jelenléte lefelé mozdítja. A TRI működésének magyarázataként nézzük meg, hogy a harmadik legmagasabb, illetve a harmadik legalacsonyabb TRI-értékű megye, Győr-Moson-Sopron, illetve Hajdú-Bihar rétegszerkezete miként viszonyul egymáshoz. Az elit megyéken belüli részaránya – Budapesttől eltekintve – Győr-Moson-Sopronban a 4., Hajdú-Biharban az 5. legmagasabb, tehát ez még nem igazán differenciál közöttük. A felső közép- és a középrétegek aránya Győr-Moson-Sopronban a 2. legmagasabb, Hajdú-Biharban közel 2, illetve 4 százalékponttal alacsonyabb, ami az utóbbit a középmezőnybe pozicionálja. Az alsó középrétegek aránya is a dunántúli megyében a magasabb. Az alsó rétegek reprezentáltsága már Hajdú-Biharban az erősebb, a munkaerőpiacról kiszakadók hányada pedig közel háromszorosa a győr-moson-soproninak. A soha nem dolgozott inaktívak csoportjába soroltak a megyék közül Hajdú-Biharban képviselik a legnagyobb arányt, míg Győr-Moson-Sopron e tekintetben a legkedvezőbb helyzetű negyedbe tartozik. Mivel a népesség nagy többségét kitevő felső közép-, közép- és alsó középrétegekbe tartozók részaránya Győr-Moson-Sopronban, az alsó rétegekbe, a munkaerőpiacról kiszakadókba és a soha nem dolgozott inaktívak kategóriájába soroltak súlya Hajdú-Biharban magasabb, ez a TRI-értékben a két megye között 35,4 pontnyi különbséget produkál, az előbbi javára (lásd az 1. és a 4. táblázat adatait).

Magyarország 2001-es TRI-mutatója 50,4, ehhez Heves és Tolna megye értékei esnek a legközelebb. A legmagasabb érték Budapesté, amely azonban csak kevéssel előzi meg Vas és Győr-Moson-Sopron megyét. Ez a három terület jellemezhető *kiemelkedően magas státusú* népességgel. A Komárom-Esztergom, Pest, Veszprém és Fejér alkotta csoportot nevezhetjük a *magas státusú* megyéknek. Egyúttal azt is megállapíthatjuk, hogy ez a két csoport

egybeesik a közép-magyarországi, a közép-dunántúli, továbbá – Zala kivételével – a nyugat-dunántúli régióval, amely pozícióban ugyan rögtön utánuk következik, de lényegesen kisebb, inkább a következő csoportéhoz közelálló TRI-értékkel. Az *átlagos státusú*akba tartozik az említett Zala, valamint Heves, Tolna, Csongrád és Nógrád. Miközben tehát a kiemelkedő és a magas státusú megyék zárt földrajzi egységet alkotnak, az átlagosak határosak velük – Csongrád kivételével, amely alacsonyabb státusú területekből emelkedik ki. Az *átlag alatti* csoport Bács-Kiskunból, Somogyból és Baranyából áll. A csoportképzésnél nem csupán a megyék TRI-értékeinek közelségére és távolságára voltunk tekintettel, hanem figyelembe vettük a földrajzi elhelyezkedésüket is. Így az *átlag alatti* és az *alacsony* státusú csoport határát Baranya és Békés között húztuk meg, aminek folytán meglehetősen kompakt területi egységek alakultak ki. Ha az elkülönítést pusztán a pontértékek alapján végezzük el, akkor még Jász-Nagykun-Szolnok is az átlag alatti csoport tagja lehetne. Mivel a földrajzi szempontok érvényesítése növeli az áttekinthetőséget, végül Békést és Jász-Nagykun-Szolnokot is az *alacsony státusú* csoport tagjai közé soroljuk. Megállapíthatjuk, hogy az ide tartozó megyék – éppen a határesetnek minősülő Jász-Nagykun-Szolnok kivételével – közvetlenül nem érintkeznek a kiemelkedő és magas státusú területet alkotó megyékkel.

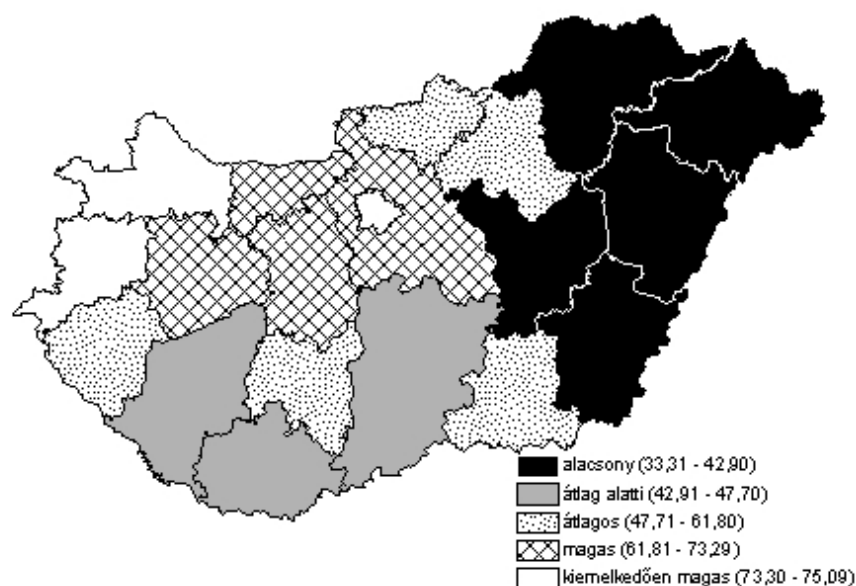
4. A megyék TRI-értékei

The values of the index of social stratification (TRI) in the counties

Megyék	Teljes népesség	Születéskori állandó lakóhelyén lakik	Költözők		
			összesen	megyén belül	megyén kívülről
Budapest	75,1	80,0	92,5	99,6	72,4
Vas	74,9	64,9	83,8	86,4	66,4
Győr-Moson-Sopron	73,3	71,9	88,8	91,8	69,5
Komárom-Esztergom	68,5	67,7	74,2	76,3	63,5
Pest	67,7	69,5	74,0	68,3	86,9
Veszprém	63,2	58,0	71,6	73,1	64,0
Fejér	61,9	61,3	70,8	71,8	66,7
Zala	52,2	48,6	57,0	57,6	52,5
Heves	50,6	48,6	59,8	60,9	53,0
Tolna	49,5	44,8	53,5	54,6	46,2
Csongrád	49,0	50,5	60,1	61,8	50,2
Nógrád	47,8	48,2	51,1	51,5	47,9
Bács-Kiskun	45,7	42,3	49,0	49,6	44,3
Somogy	45,3	36,5	53,0	54,2	46,7
Baranya	43,0	39,8	52,5	54,3	42,4
Békés	42,7	34,9	48,4	48,9	42,7
Jász-Nagykun-Szolnok	40,5	36,9	43,9	44,0	43,5
Hajdú-Bihar	37,9	36,7	43,8	44,0	41,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	35,3	29,3	39,7	39,9	38,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	33,3	27,8	37,5	37,9	33,4

Az adatok forrása: 2001. évi népszámlálás adataiból saját számítások.

A mintázat szerint tehát a közép-magyarországi régióból és a Dunántúl északi részéből áll össze a kiemelkedően magas és a magas státusú megyék tömbje, ennek peremén helyezkednek el – Csongrád kivételével – az átlagosak. Az átlag alattiak egy kis ívet alkotó csoportba rendeződtek az ország déli részén, míg az alacsony státusú leszakadók ugyancsak kompakt egységet alkotnak az ország keleti-északkeleti peremén, magukban foglalva a legkülönbébb megközelítésű területi elemzésekben hagyományosan elmaradottnak bizonyuló Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyét. Mindennek egyik tanulságaként rögzíthetjük, hogy a megyék társadalomszerkezeti képe részben megerősíti, részben oldja azt a tradicionális meggyőződést, hogy a Duna vonala az ország fejlettebbnek tartott nyugati és a kevésbé fejlett keleti felének a határa. Megerősíti annyiban, hogy a legmagasabb státusú népességgel jellemezhető megyék következetesen Közép-Magyarországon és a Dunántúl északi részén koncentrálódnak, a Dunától keletre elterülő megyék TRI-értékei pedig messze esnek tőlük, ilyen értelemben beszélhetünk merev határvonalról. Az oldódás jele egyrészt az, hogy – mint a csak gazdasági jellemzőkre alapozó elemzések is már több mint egy évtizede jelzik – a dunántúli Baranya és Somogy gazdasági jellemzői alapján több hasonlóságot mutat az alföldi megyékkel, mint a dunántúliakkal, és ezt a társadalomszerkezeti elemzés is alátámasztja. Új, markáns jelenség a nagyjából a Balaton tengelyében meghúzható határvonal kialakulása és megerősödése: az ettől délre fekvő megyék jellemzőik alapján átcsúszhatnak a keleti országrészbe. Eszerint tehát a fejlett térség összezsugorodik, és határvonalai karakteresebbé válnak. Ugyanakkor pozitív fejlemény, hogy Heves, Csongrád és – bizonytalanabban, de talán a legmeglepőbb módon – Nógrád megye elemelkedni látszik a keleti országrész többi megyéjétől. Nógrád helyzetének a megértése további elemzéseket igényelne azt eldöntendő, hogy a Közép-Magyarországhoz való földrajzi közelségében és annak kisugárzásában van-e a magyarázat vagy más tényezőkben.



I. A megyék csoportosítása a népességük átlagos TRI-értéke alapján
Distribution of the counties by their populations' mean TRI
(index of social stratification) values

A TRI alkalmazásával nyert helyzetkép pillanatfelvétel 2001-ből. A vándorlások hatásának számbavételével megkíséreljük dinamizálni az állóképet. Az első fontos megállapítás, hogy a kiemelkedően magas és magas státusú népességgel jellemzett megyék a kívülről beköltözők magas TRI-értékei tekintetben is tömböt alkotva válnak el a többitől, bár belső sorrendjük némiképpen különbözik attól, amit a teljes népességnél tapasztaltunk. Itt Pest megye, Budapest és Győr-Moson-Sopron megye áll az élen, vagyis összességében ide költöztek be a legmagasabb státusú csoportok. Az átlagos státusú megyék tömbje is szinte változatlan, azzal az eltéréssel, hogy az átlag alatti csoportba sorolt Somogy egészen minimális értékkel megelőzi Tolnát. A legjelentősebben Baranya pozíciója változott, ugyanis az átlag alatti csoportból a hátulról számított negyedik helyre csúszott, vagyis relatív helyzetén a kívülről beköltözők státusa inkább rontott. Az utolsó három helyen a sorrend nem változott. Annak ellenére, hogy a költözködések mögött individuális döntések állnak, az adataink szerint a sok részletet elmosó megyei szintű megközelítésben is határozottan érvényesül az a tétel, hogy a hasonlóak – lakóhelyválasztásnál is – a hasonlóak társaságát keresik.

Érdemes még kitérni arra a tényre, hogy a költözködők TRI-értéke minden esetben magasabb a születésük óta lakóhelyükön élőkénél. Eszerint Magyarországon a költözködés szabadságával inkább a magasabb státusúak élnek, ugyanakkor a helyben maradás is inkább az ő esetükben értelmezhető szabad választásként; ha az alacsony státusú csoportok tagjairól van szó, ez egyértelműen kötöttségre utal. A szándékolt helyben maradás iskolapéldája, hogy Budapesten a születésük óta állandó lakóhelyükön élők TRI-értéke kiemelkedően magas (80), igaz, még ezt is felülmúlja azoké, akik Budapesten belül költözködtek (99,6). Ehhez nagyon hasonló mintázatot találunk továbbá Győr-Moson-Sopron és Vas megyében is, valamivel alacsonyabb indexértékek mellett.

A megyék közötti vándorlás mátrixán vizsgáltuk, hogy a TRI alapján milyen státust képviselnek azok, akiknek az előző állandó lakóhelye más megyében volt. Mivel terjedelme alapján ez akár külön elemzés tárgya is lehetne, itt csak néhány érdekesebb mozzanat kiemelésére szorítkozunk. A legintenzívebb népességszere Budapest és Pest megye között folyt. A fővárosból – alapvetően a szuburbanizációval összefüggésbe hozhatóan – több mint 186 ezren költöztek ki az agglomerációba, pontosabban ennyien voltak a Pest megyében élők közül, akiknek az előző lakóhelye Budapesten volt. (Emlékeztetünk rá, hogy ez nem fedti a teljes kiköltözött népességet, mert nem szerepelnek köztük azok, akik ugyan korábban a fővárosban éltek, de ezt követően a népszámláláskori lakóhelyük már Pest megyén belül változott.) TRI-értékük 90, ami nagyon magasnak számít. Ebből arra is következtethetünk, hogy miközben a nemzetközi szakirodalom a szuburbanizációt legfőképpen a középosztály mozgalmának tekinti, Budapest esetében ennek inkább az elit és a felső középosztály az alapja. (A vidéki nagyvárosokban ezt a folyamatot – összefüggésben a lakosságunk a budapestinél alacsonyabb státusával – már inkább a középosztályi jelleg dominálja.) Kevesebb figyelem irányul arra, hogy a főváros gyors és erőteljes szuburbanizálódása mellett létezik egy ellenkező irányú áramlás is: majdnem 73 ezret tesz ki azok száma, akik Pest megyéből költöztek be a fővárosba, és ennek a csoportnak a kiköltözőkénél is magasabb, 111,7 a TRI-je. További vizsgálódást érdemel, hogy egyrészt ez mennyiben hozható összefüggésbe a reurbanizálódásként leírt jelenséggel, másrészt – és ettől nem függetlenül – az, hogy mely budapesti kerületekben csapódik le ez a bevándorlás. Általában elmondható, hogy Budapesten minden megyéből a kibocsátó megye átlagánál jóval magasabb státusú csoportok telepedtek le. (Az elit koncentrációjára a későbbiekben még visszatérünk.) Győr-Moson-Sopron és Vas megyét emelhetjük még ki mint a magas státusú csoportok költözködésének célpontját, az előbbi Borsod-Abaúj-Zemplénből és Csongrádból, az utóbbi Fejérből, Komárom-Esztergomból, Borsod-Abaúj-Zemplénből és Békésből tett szert ilyen nyereségre.

Az alacsony státusú csoportok domináns célterületei – az eddigiek alapján a legkevésbé sem meglepő módon – Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén. Azokat a relációkat emeltük ki, ahol a TRI nem éri el a 40-et és az elemszám meghaladja a 400-at. A Szabolcsba beköltözők a legtöbb megye vonatkozásában megfeleltek ennek a kritériumnak, további megyék pedig közel estek hozzá. Az előző lakóhely felől tekintve, ezt a jelenséget két összetevőre bonthatjuk. Azon – elsősorban a Dunántúl északi és nyugati részén fekvő – megyékből, ahol a '90-es években átalakult a gazdaságszerkezet és megszűntek a szocialista iparhoz kötődő olcsó és alacsony képzettségű munkaerőt igénylő állások, az érintettek visszatértek kiinduló állomásukra, a legnagyobb számban Szabolcsba és Borsodba. A legpregnansabban ez Budapest esetében mutatható ki, ahonnan Szabolcsba 6 ezren ($TRI = 35,3$), Borsodba közel 5 ezren ($TRI = 38,6$) húzódtak vissza – csak az előző lakóhelyről rendelkezésre álló információk alapján. A másik összetevő a hátrányos helyzetű rétegek „helykereső” migrációja az alacsony státusú és egymással szomszédos keleti megyék között. Az országos átlagtól az esetek többségében inkább nagyobb, mint kisebb mértékben elmaradó TRI-értékű csoportok tagjaként közel 45 ezren változtattak állandó lakóhelyet Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg között. Természetesen az alacsony státusú megyék közötti migrációnak is következetesen Szabolcs a vesztese.

3.4. Az elitcsoportok lakóhely-változtatása

A társadalmi rétegek kialakításakor az elitbe 597 042 főt soroltunk, akiknek 17%-a élt a népszámláláskor a születéskori lakóhelyén, míg a további 494 721 főnek volt korábbi állandó lakóhelye. Közel félmillió populációról van tehát szó, és ez a számosság feltétlenül elegendőnek látszik arra, hogy kirajzolódjanak az adott társadalmi csoport térbeli mobilitásának, ezen belül is megyék közötti költözködésének fő erővonalai. Mindez további részletekkel színesítheti az eddig elmondottakat.

5. Az elit megyék közötti vándorlása
Migration of the elite among the counties

Megyék	Az elit létszáma	Ebből:		Azoknak a megyéknek a száma, amelyekkel szemben a vándorlási egyenleg pozitív
		az előző állandó lakóhelye belföldön, más megyében volt		
		fő	százalék	
Pest	63 200	26 502	41,9	19
Budapest	206 538	23 861	11,6	18
Győr-Moson-Sopron	23 423	2 505	10,7	17
Fejér	20 232	3 135	15,5	15
Baranya	22 473	2 112	9,4	14
Komárom-Esztergom	15 028	1 846	12,3	13
Veszprém	17 835	2 446	13,7	13
Somogy	14 088	1 869	13,3	12
Vas	12 376	1 352	10,9	11
Zala	13 703	1 646	12,0	11
Heves	14 329	1 840	12,8	9
Tolna	9 812	1 109	11,3	8
Csongrád	24 885	2 245	9,0	8
Bács-Kiskun	21 817	1 998	9,2	6
Jász-Nagykun-Szolnok	16 403	1 258	7,7	5
Nógrád	7 647	813	10,6	4
Hajdú-Bihar	27 901	2 430	8,7	4
Békés	14 334	1 070	7,5	2
Borsod-Abaúj-Zemplén	31 988	1 926	6,0	1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	19 030	1 523	8,0	0

Az adatok forrása: a 2001. évi népszámlálás adataiból saját számítások.

Az elit vándorlási hajlandósága meghaladja a társadalmi átlagot. A magyar népesség 19,8%-ával szemben csak 17,1%-uk él születéskori lakóhelyén, a többieknek volt az összeírásakor érvényeset megelőző állandó lakóhelye. Ugyanezt a megyén kívüli lakóhelyre vonatkoztatva: az országos átlag 10,5%, míg az elit esetében 14%. Ráadásul itt figyelmen kívül hagytuk a külföldről beköltözőket, miközben az elitnek a nagyobb távolságú mobilitása is intenzívebb. A legmagasabb státusú réteg vándorlásának abszolút nyertese Pest megye, amelynek valamennyi többi megyéhez viszonyítva pozitív az ebben mutatkozó egyenlege. Emellett elitjének kiemelkedően magas aránya, 43%-a származik más megyéből, de főként Budapestről, ahonnan 20 ezer ilyen státusú személy költözött ide. Itt ismét a már számos alkalommal említett

szuburbanizációs folyamat érvényesül, így Pest megye pozíciója ennyiben nem meglepő. Az összes többi megyével szemben fennálló migrációs nyeresége viszont a közép-magyarországi régió gravitációs erejét olyan összefüggésben is demonstrálja, hogy az itteni munka- és karrierlehetőségekkel élni akaró magas képzettségűk egy része lakóhelyként már nem Budapestet célozza meg, hanem rögtön annak szuburbán övezetét. Majdnem a Pest megyébe települtekével azonos a létszáma azoknak is, akik Budapestre költöztek. A fővárosnak csak Pest megyével szemben volt negatív az egyenlege. Miközben tehát Budapest népessége a '90-es évek eleje óta drasztikusan csökkent, a magas státusú csoportokra gyakorolt vonzerejét nem veszítette el, azok az ország minden részéből nagy számban telepedtek le itt.

A működő gazdaság kínálta lehetőségeknek, a magas státusú népességnek, a fekvésének köszönhetően Győr-Moson-Sopron volt az elit migrációjának második leggyakoribb célterülete. Fejér esetében azt érdemes kiemelni, hogy Pest után itt volt a legmagasabb az eliten belül azoknak az aránya, akik más megyéből költöztek be. Ebből egyrészt arra következtethetünk, hogy vonzereje a közelmúltban nőtt meg, másrészt ebben is érzékelni véljük Budapest szuburbanizálódásának Fejér megyét is elérő hatását. Baranya társadalomszerkezetének kettős jellegére utal az a tény, hogy míg a népesség egészének mutatói alapján tetemesen leszakadt a dunántúli megyék többségétől, addig Pécsnek és azon belül is az ország legnagyobb hallgatói létszámú egyetemének tulajdoníthatóan még mindig jelentős vonzást gyakorol a magasan képzett csoportokra. Somogy a népesség összetétele, helyzete szempontjából nagyon sok hasonlóságot mutat Baranyával, és osztozik vele abban is, hogy jellemzőiben közelebb esik az alföldi megyékhez, mint a dunántúliakhoz. Ráadásul olyan jelentős szellemi központnak számító egyeteme sincs, mint Pécsnek, így az elit mozgásában szerzett viszonylag kedvező pozíciójára hiányzik az azonnal adódó magyarázat. Ellenőrizendő hipotézisként felvethetjük, hogy a Balaton déli partjának a magas státusú inaktívakra gyakorolt vonzerejéről lehet szó. Vas megye rendkívül érdekesnek mutatkozik minden megközelítésben. Társadalmát talán úgy jellemezhetnénk, hogy kompakt, nehezen befogadó és annál csak valamivel könnyebben elengedő, kissé zárt világ, amiben a magyar viszonyokhoz képest jónak mondható az élet.⁷ Az elit vándorlását tekintve a dunántúli megyékkel szemben rendre minimális, számos esetben mindössze néhány fős a mínusza, a keleti országrészről viszont pozitív az egyenlege. A Dunától keletre eső megyék közül Heves az egyetlen, amely megelőzött egy dunántúli megyét, nevezetesen Tolnát. Nem csupán ezért, hanem valamennyi eddig felvetett szempont alapján is azt mondhatjuk, hogy Heves a keleti országrész legdunántúliasabb megyéje. Az elit költözködéséből a többi keleti megye – egy-két kivételtől eltekintve – csak egymással szemben jöhetett ki nyereséggel – abban a

⁷ Gondoljunk pl. a devianciák alacsony gyakoriságára, kedvező gazdasági mutatóira.

sorrendben, amit az 5. táblázat mutat. Borsod csak Szabolccsal szemben mutatott pozitív szaldót, az utóbbi pedig senkivel. Annak köszönhetően azonban, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén lélekszámban Budapest és Pest megye után következik a sorban, az elit létszáma így is itt a harmadik legmagasabb.

Az elit megyék közötti költözködése összességében nagyon hasonló pályákon zajlik, mint amit a teljes vándorló népesség esetében láttunk, a listák elején és végén is nagyon hasonlóak a sorrendek (3. és 5. táblázat). Az elit adatai alapján azonban még karakteresebbnek mutatkozik a Dunántúl és a keleti országrész népességvonzó és népességmegtartó erejének különbsége.

3.5. Az 1989 utáni költözködések jellemzői

Az eddigiekben időbeli korlátozások nélkül vizsgáltuk az állandó lakóhely változtatásának a megyék társadalomszerkezetére gyakorolt hatását. Jól érzékelhető volt, hogy a népesség térbeli elhelyezkedésében és átrendeződésében egymásra torlódtak a 2001-ben összeírtak életét befolyásoló történelmi események, így a falvakban élő agrárnépesség összezsugorodása a '60-as és '70-es években, átáramlása a városi munkahelyek és az ún. szocialista iparosításban preferált területek felé, majd a költözködéseknek a '90-es években megforduló iránya. Értelemszerűen felvetődik a kérdés, hogy a politikai és gazdasági berendezkedésnek a '80-as évek végén kezdődött átalakulása milyen hatást gyakorolt a migrációra és a megyék népesség-összetételének változására, ennek mintázata a fentiekhez képest változatlan maradt vagy új elemekkel színesedett. Ezért a következőkben a figyelmünket az 1989 utáni lakóhelyváltozásokra összpontosítjuk.

A népszámláláskor regisztráltak közül 3 379 806 fő (33,1%) számolt be arról, hogy volt olyan előző állandó lakóhelye, ahonnan 1989-et követően költözött arra a településre, ahol összeírták. A '90-es években vándorlók 43%-át teszik ki annak a több mint 7,9 millió főnek, akikre az elemzésünk az eddigiekben irányult. Ha a településeken belüli lakóhely-változtatásokat is figyelembe vennénk, akkor persze sokkal nagyobb lenne a mobilak száma és aránya. Nem könnyű állás foglalni abban a kérdésben, hogy ez a közel 3,4 millió fő sok vagy kevés. Ha a rendszerváltozásként aposztrofált eseményeket nagy társadalmi átalakulásként fogjuk fel, akkor ezt a számot úgy interpretálhatjuk, hogy a népesség kétharmad részének mindennapi életviszonyaiban tíz éves távlatban sem történt olyan átrendeződés, ami lakóhely-változtatásban is megtestesült volna. Ha viszont statisztikailag értelmezzük, az 1990–2001 közötti vándorlásstatisztikai adatokkal egybevetve kifejezetten magasnak mondhatjuk a belföldi vándorlóknak ezt a tömegét. Bár hangsúlyoztuk, hogy elemzési módszerünk nagyban eltér a hagyományos vándorlásstatisztikai vizsgálatoktól, mégis meg kell említeni, hogy az utóbbiak 1990 és 2000 között összesen 2 336 678 fős, vagyis több mint 1 millióval kevesebb települések közötti állandó költözést mutatnak

ki, mint ami a népszámlálási adatokból számítható. Mi lehet a tetemes különbség és a várttal ellentétes reláció oka? Az éves vándorlástatisztikákban ugyanis egyrészt a többször lakóhelyet változtatók (elvileg) annyszor kerültek számbavételre, ahányszor költözködtek, továbbá nyilván nagy számban szerepelnek benne olyanok, akik nem érték meg a 2001-es népszámlálást. Ezzel szemben a népszámláláskor mindenkinek csak az összeíráskorít megelőző utolsó állandó lakóhelyét rögzítették, vagyis a többször költözőknek is csak az utolsó adata szerepelt. Eszerint az éves vándorlástatisztikákban kellene a nagyobb értéknek szerepelnie. Mint tudjuk, a népszámlálás önbevalláson alapul, vagyis a kérdésekre adott válaszokat nem kell dokumentumokkal alátámasztani, ez kétségtelenül pontatlanságok forrása lehet. Ismerve azonban a lakcímnnyilvántartások problematikus voltát, úgy véljük, hogy a népesség vándorlási jellemzőiről, így annak volumenéről is pontosabb és megbízhatóbb képet nyerhetünk a népszámlálási adatokból, mint az éves vándorlási statisztikákból.

6. Az 1989 után belföldön állandó lakóhelyet váltók adatai, 2001
Data of those having changed their permanent residence after 1989, 2001

Megye, terület	A megye teljes népességének TRI-értéke	A megyén belül költözők			A megyén kívülről, belföldről beköltözők		
		száma, fő	aránya a népesség %-ában	TRI-értéke	száma, fő	aránya a népesség %-ában	TRI-értéke
Budapest	75,1	513 474	28,9	95,0	97 749	5,5	72,3
Pest	67,7	215 016	19,8	78,8	162 760	15,0	101,4
Fejér	61,9	121 981	28,1	90,1	25 528	5,9	68,2
Komárom-Esztergom	68,5	90 632	28,6	87,4	14 064	4,4	71,1
Veszprém	63,2	110 163	29,5	84,8	13 827	3,7	65,6
Győr-Moson-Sopron	73,3	112 956	26,0	109,0	11 667	2,7	78,4
Vas	74,9	68 192	25,4	113,4	7 545	2,8	65,2
Zala	52,2	75 645	25,4	69,1	9 382	3,2	51,9
Baranya	43,0	134 881	33,1	60,0	10 495	2,6	44,4
Somogy	45,3	91 622	27,3	56,2	14 039	4,2	46,6
Tolna	49,5	72 295	29,0	61,2	10 161	4,1	48,5
Borsod-Abaúj-Zemplén	35,3	227 601	30,6	46,0	13 066	1,8	40,3
Heves	50,6	87 940	27,0	66,1	14 535	4,5	53,5
Nógrád	47,8	53 209	24,2	62,6	7 773	3,5	55,8
Hajdú-Bihar	37,9	184 277	33,3	54,8	14 833	2,7	42,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	33,3	171 320	41,2	44,7	14 244	3,4	33,0
Jász-Nagykun-Szolnok	40,5	123 157	21,2	52,3	14 338	2,5	46,9
Bács-Kiskun	45,7	166 509	30,5	55,3	18 949	3,5	47,3
Békés	42,7	120 816	30,4	54,4	10 254	2,6	43,2
Csongrád	49,0	140 963	32,5	70,3	11 948	2,8	51,0

Az adatok forrása: 2001. évi népszámlálás, saját számítások.

A '90-es években a költözők túlnyomó többsége (85%) kis távolságban, a megyén belül vándorolt, és mindössze 15% – a teljes népességben 5% – azok hányada, akik a megyén kívüli új állandó lakóhelyet választottak maguknak. Az utóbbi adat alapján megkockáztatható a kijelentés, hogy a magyar népesség vándorlási hajlandósága meglehetősen alacsony, és nagyfokú a kötődés a megyéhez mint tágabb értelemben vett lakóhelyhez. A nemzet alatt és a települési szint fölött még a megye az a területi egység, amelyhez az emberek érdemben kötődnek. (A régióhoz mint újonnan bevezetett mesterséges területi egységhez gyakorlatilag nem fűződik identitástudat. Az adatbázisunkban azonban nincs olyan változó, amely révén tesztelhetnénk a megyei identitásnak a vándorlásokban játszott szerepére vonatkozó hipotézisünket.)

Az átlagostól a legnagyobb mértékben két megye vándorlási adatai térnek el. Pest az, ahol a legalacsonyabb, mindössze 19,8% a megyén belül vándorlók aránya, ugyanakkor a legmagasabb (15%) a kívülről érkezőké. Az ellenkező végletet Szabolcs-Szatmár-Bereg képviseli, amelynek a népességéből 41,2% váltott lakóhelyet a megyén belül, miközben az átlagostól elmaradó a más megyéből érkezettek hányada. A szélső értékektől eltekintve mindkét relációba relatíve kicsi a megyék közötti szórás. A jelentős különbségek ismét a vándorlók TRI-vel mért összetételében mutatkoznak. Ennek mintázata a '90-es évek adatai alapján sem különbözik attól, amit a teljes népességre vonatkozóan sikerült kimutatni. A megyén belül költözők státusa a közép-magyarországi régióban és a Dunántúlon a legmagasabb, ezen belül is kiemelkedik Vas és Győr-Moson-Sopron megyében, valamint Budapesten. Értékben ehhez a tömb peremén elhelyezkedő Zala és Heves, továbbá a környezetéből kiemelkedő Csongrád megye esik legközelebb.

A megyén belül költözők TRI-értéke kivétel nélkül magasabb a teljes népességre vonatkozóanál, ami megerősíti azt az állítást, hogy a magasabb státusú csoportok migrációs hajlandósága és lehetősége nagyobb, mint az alacsony státusúaké. Levonható még az a következtetés is, hogy a magas státusúak is elsősorban a megyén belül igyekeznek kedvezőbb lakóhelyet választani. Ha a beköltözők TRI-értékét hasonlítjuk össze a megye teljes népességével, akkor ez az összefüggés már csak részben igaz: Budapest, Vas, Zala, Tolna és Szabolcs-Szatmár-Bereg esetében a beköltözők státusa alacsonyabb, mint a teljes népességé (bár csupán Vas megyében számottevő mértékben, a többiekénél a különbség elenyésző). Vas megye helyzete különleges, ugyanis a fővárost követően itt a legmagasabb a népesség TRI-értéke, feltételezhető tehát, hogy ezen a kis népességű területen többé-kevésbé foglaltak, betöltöttek a magas státusok, és ez korlátozza a befogadóképességet. A megye egyébként is mutat egyfajta zártságot, általában jónak mondható mutatói és a határnyitásnak köszönhető helyzeti előnye ellenére kifejezetten alacsony, mindössze 2,8% azoknak az aránya, akiknek más megyében volt a korábbi állandó lakóhelye. Pest megyé-

ben a legmagasabb a beköltözöttek hányada, amihez kiugróan magas TRI-érték is párosul. Ez újabb megnyilvánulása a '90-es években robusztussá vált budapesti szuburbanizációnak.

A '90-es évek költözködéseit a legnagyobb, több mint 88 ezer fős veszteséggel Budapest zárta, míg a másik pólust Pest megye képviseli több mint 101 ezer fős nyereséggel. A korábban a megyék magas státusú tömbjébe tartozóként jellemzett közép-magyarországi régió területén és a Dunántúl északi részén csak Veszprém megye mérlege volt negatív, mégpedig a vele szomszédos megyékkel lezajlott népességcserélődés következtében. A Dunántúl többi megyéje közül csak Somogyban volt nagyobb a beköltözők száma az elköltözőkénél. A keleti országrész megyéit ebben az időszakban is a korábban feltárt folyamatok jellemezték, vagyis Heves és Csongrád megyében vándorlási többlet, a többiben veszteség mutatkozott, a legnagyobb Borsod-Abaúj-Zemplénben (közel 13 ezer fő) és Szabolcs-Szatmár-Beregben (6700 fő).

A megyék közötti népességtranszfer TRI-értékei sem mutatnak az előzőekhez képest komolyabb változásokat. Budapest a megyék többségéből magas státusú csoportokat vonzott, ezek közül is kiemelkednek a Győr-Moson-Sopronból (TRI = 105,6), Csongrádból (TRI = 97,9) és Vasból (TRI = 95,8) beköltözők. Az országos átlagtól elmaradó TRI-értéke csak a Szabolcsból érkezetteknek volt (46,2). A '90-es években jelentős népességvesztést elszenvedő főváros tehát ekkor is komoly vonzerővel bírt az ország többi részének magas státusú csoportjaira, miközben az elköltözők státusa – a Pest, Komárom-Esztergom, Veszprém és Győr-Moson-Sopron megyékbe távozottak kivételével – a fővárosi átlagtól lényegesen elmaradt. Úgy tűnik tehát, hogy az átalakuló viszonyok között a főváros a képzett és jó munkaerő-piaci pozíciókkal rendelkezőkre vonzó, az alacsonyan képezett és gyenge munkaerő-piaci pozíciókkal rendelkezőkre taszító hatást gyakorolt. Nagyon hasonló mondható el Pest megyéről is, azzal a különbséggel, hogy itt telepedett le a Budapestről elköltözők többsége (közel 130 ezer fő), kiemelkedően magas (117) TRI-értékkel. Pest megyébe – a főváros mellett – különösen Veszprém, Csongrád és Vas megyéből érkeztek magas státusú betelepülők. A magas státusú dunántúli tömb megyéi között is jobbra magas TRI-értékű csoportok vándoroltak, de jelentős szívó hatást gyakoroltak főként Nógrád, Békés és Csongrád hasonló jellemzőjű lakosaira is. Az ellenkező végletet Szabolcs-Szatmár-Bereg képviseli, ahová szinte kivétel nélkül minden megyéből alacsony, többnyire a 40-es TRI-értéket sem elérő csoportok költöztek be. A magas státusú tömb megyéiből Szabolcsba közel 7 ezren telepedtek át. Ennek kapcsán vetődött fel a kérdés, hogy mennyire támasztható alá adatokkal az a feltevés, hogy a keleti országrész alacsony átlagos TRI-értékkel jellemzett és ugyanilyen jellegű beköltözőket vonzó megyéibe tulajdonképpen azok az emberek települtek vissza, akik évtizedekkel korábban azért költöztek a fővárosba és az iparosított megyékbe, mert itt volt igény olcsó és alacsony képzettségű munkaerőre. A korábban több alkalommal

csekélynek mondott magyarországi vándorlási hajlandóság újabb sajátos vonása, hogy a '90-es évek költözködéseit követve minden megyében karakteres azoknak az aránya, akik az előző állandó lakóhelyükről az anya születéskori lakóhelyének megyéjébe költöztek vissza. Azt csak további elemzésekkel lehetne eldönteni, hogy a jelenség a vizsgált időszak átalakuló társadalmi és gazdasági viszonyainak következménye-e, vagy általánosabb karaktere a hazai migrációnak. Tény, hogy a korábban megyék között költözők egy tetemes hányada az életciklus egy bizonyos szakaszában (az aktív kor végén vagy a munkaerőpiacról kiszorulva) visszatér a születéskori lakókörnyezetébe. Adataink szerint a magas státusú dunántúli megyékben a visszaköltözőknek az összes beköltözőn belüli aránya alacsonyabb (Komárom-Esztergomban 12%, Fejérben 13%, Győr-Moson-Sopronban 14%, Vasban 16%), ezzel szemben az alacsony státusú tömb megyéiben sokkal magasabb (Hajdú-Biharban 22%, Jász-Nagykun-Szolnokban és Békésben 24%, Szabolcs-Szatmár-Beregben 29%, Borsod-Abaúj-Zemplénben 30%). Megalapozottnak véljük tehát azt a kijelentést, hogy a '90-es évek magyarországi vándorlásainak egyik markáns összetevőjét képezik azok a költözködések, amelynek során az alacsony státusú csoportok visszatelepülnek az ország keleti, északkeleti peremének megyéibe, ami a költözködők több mint ötöde esetében azonos a születéskori lakóhely megyéjével.

Az 1990–2001-es időszakban történt megyék közötti állandó lakóhelyváltogatások társadalmi jellemzőit a 7. táblázatban foglaltuk össze. (A csoportokat alkotó megyék az I. ábrán láthatók.)

*7. A megyék teljes népességének státuszjellemzői alapján képzett csoportok között 1989 után állandó lakóhelyet változtatók TRI-értékeinek mátrixa**
Matrix of the TRI values of those having changed their permanent residence after 1989 among the groups of counties created on the basis of their total populations' status characteristics

Csoport	Kiemelkedő	Magas	Átlagos	Átlag alatti	Alacsony
Kiemelkedő	72,8	79,0	75,8	76,7	62,1
Magas	105,1	79,7	68,0	62,4	61,8
Átlagos	49,2	50,3	54,7	48,7	50,4
Átlag alatti	46,7	48,6	45,6	42,9	50,1
Alacsony	40,5	38,4	44,7	42,2	40,5

Az adatok forrása: 2001. évi népszámlálás, saját számítások.

* A megyéken belüli vándorlások nélkül.

Egyértelműen az tapasztalható, hogy a *kiemelkedő* és a *magas* státusú megyék alkotta területek valamennyi többi csoportból nem csupán az átlagosnál, hanem még inkább az előző lakóhely megyéjének átlagánál is jóval magasabb

státusú költözködőket vonzottak magukhoz. Miközben az alacsony státusú megyék népességének TRI-indexe nem éri el a 43-at, a *kiemelkedő* és *magas* státusú területekre költözőké meghaladja a 60-at. A *kiemelkedő* területről a *magas* csoportba vándorlók 105,1-es TRI-értéke ismét a Budapestről a szuburbán övezetbe költöző nagyszámú és magas státusú népességre vezethető vissza. Miközben a *kiemelkedő* és a *magas* státusú területek között érzékelhető közeledés, kiegyenlítődés, az ország többi részétől határozottan elkülönülnek. Az *átlagos* megyék csoportját valamennyi többi területről hasonló státusú be-költözők célozták meg. Az *átlag alatti* és az *alacsony* státusú területeken is egyértelmű az ugyanilyen jellemzőkkel bíró társadalmi csoportok koncentrálódása. Szintén markáns jegy, hogy a *kiemelkedő* és a *magas* státusú területekről kiszorulnak az alacsony státusú társadalmi csoportok, és minél alacsonyabb a társadalmi státusuk, annál alacsonyabb státusú területre vándorolnak. A töréspont az alacsony státusú területről a magas státusú területre költözők cellájában azonosítható: a 61,8-es TRI-értéket az átlagos, átlag alatti és alacsony területekre költözők sehol nem közelítik meg. A *magasból* az *alacsony* státusú területre húzódók TRI-értéke a legkisebb, mindössze 38,4.

Miközben az éves vándorlásstatisztikai adatok inkább folytonosnak mutatják az 1990 előtti és az azt követő időszakot, a népszámlálási adatok szerint a 2001-ben összeírt teljes népesség és az 1989 után állandó lakóhelyet változtatók meghatározó célterületei nem azonosak. Bár a fő migrációs irány nagyjában-egészében továbbra is Kelet-Magyarországról a Dunántúl felé mutat, dominanciájából sokat veszített. Pest és Győr-Moson-Sopron a legtöbb (16) megyével szemben nyereségre tett szert, de ebben a vonatkozásban Fejér mellé felzárkózott Bács-Kiskun is, mindkettőnek 15 megyével szemben volt pozitív a vándorlási egyenlege, ezenkívül Heves is megelőzte Veszprém megyét és a déldunántúli régió megyéit. Budapest visszacsúszott a középmezőnybe, és mindössze 10 megyével szemben mutatott fel nyereséges szaldót, azt is mondhatjuk, hogy a főváros bizonyos értelemben bezárult. Baranya és Somogy ebből a szempontból is az alföldi megyék csoportjához csatlakozott, miután velük szemben többnyire negatív volt a vándorlási egyenlegük. Ezeket a hatásokat egyértelműen annak tulajdonítjuk, hogy miközben a magas státusú társadalmi csoportok költözködésének fő iránya továbbra is Pest megye és a Dunántúl északi része, párhuzamosan felerősödött az alacsonyabb státusú csoportok áramlása a kevésbé fejlett és elmaradott térségek irányába. Emiatt a pozitív vándorlási egyenleg mögött több esetben az alacsony státusú csoportok akkumulálódása, a negatív szaldó mögött pedig ezeknek a csoportoknak a kivonulása húzódik meg. Összességében tehát differenciáltabb és több komponensű a '90-es évek migrációja, mint a teljes vizsgált időszaké.

A megyék közötti vándorlás '90-es években megfigyelt fő trendjei az alábbiakban foglalhatók össze:

1. a keletről nyugatra tartó vándorlás gyengülő dominanciája, jelentős mértékű ellentétes irányú mozgás;
2. nem Budapest az elsőrangú migrációs célpont;
3. a magas státusú csoportoknak a kiemelkedő és magas státusú területek közötti és azokon belüli vándorlása;
4. az átlagos, az átlag alatti és az alacsony státusú területekről az ezek átlagát jóval meghaladó státusú csoportok vándorlása a kiemelkedő és magas státusú területek felé;
5. az alacsony státusú társadalmi csoportok mozgása a kiemelkedő és magas státusú területekről az átlagos, átlag alatti és alacsony státusú területek felé;
6. az alacsony státusú társadalmi csoportok áramlása az átlagos, átlag alatti és alacsony státusú területek között, mégpedig határozott hierarchia szerint: minél alacsonyabb a terület státusa, annál alacsonyabb társadalmi státusú költözők telepedtek ott le.

Talán nem tűnik túlzónak, ha a '90-es évek belföldi vándorlásainak a megyék társadalomszerkezetére gyakorolt hatását polarizálódásként aposztrofáljuk. Határozott területi jegyeket mutat egyrészt a magas, másrészt az alacsony társadalmi státusú csoportok koncentrációja, ha számolunk is azzal, hogy a megye mint elemzési szint számtalan finom és nem lényegtelen különbséget elsimít. Kistérségi dimenzióban a különbségek minden bizonnyal még súlyosabbak lennének. A feltárt jelenséget éppen az teheti nyomatékosabbá, hogy még az alkalmazott elemzési szinten is nyomasztóak a különbségek, és a feltároló trendek, folyamatok nem az integrált, a területi különbségekkel kevésbé terhelt és a lakóhelytől függetlenül hasonló esélyeket kínáló társadalom irányába mutatnak.

4. Összefoglalásként

A bevezetésben a megyék gazdasági teljesítőképességének és foglalkoztatási helyzetének különbségeiből kiindulva azt a hipotézist fogalmaztuk meg, hogy ezek a differenciák együtt járnak a társadalomszerkezet egyenlőtlenségeivel és átrendeződésével. Úgy véljük, hogy feltevésünk beigazolódott, sőt, a megyék társadalomszerkezetének átrendeződése és polarizálódása erőteljesebb annál, mint amit pusztán a gazdasági jellegű különbségek alapján vélelmezni lehetett. Ennek a következményei messze hatóak. Meglátásunk szerint kevés az esély a területi egyenlőtlenségek csökkentésére és a leszakadó térségek felzárkóztatására akkor, ha az utóbbiak társadalomszerkezete felborul, az elvándorlások miatt egy – pontosan nehezen meghatározható – kritikus arány alá csökken azoknak a rétegeknek az aránya, amelyek a fejlesztési programok mozgatói, aktorai lehetnek és ezzel párhuzamosan kritikus szint fölé emelkedik a

dependens, életviszonyaik, kulturális és mentális sajátosságaik miatt a fejlesztési programok befogadására alkalmatlan rétegek hányada. Az éppen napirenden levő területfejlesztési programok figyelmen kívül hagyják a fejlesztések és a társadalomszerkezet összefüggéseit. Talán pont ez a magyarázata a rendkívül alacsony hatékonyságuknak. Ellenérvként felvethető persze, hogy miután 1989 és 2001 között Magyarország népességének mindössze 5%-a – közel 500 ezer fő – változtatott a megyék között állandó lakóhelyet, szabad-e, lehet-e ebből egyes megyék társadalomszerkezetének megrendülését kiolvasni, vizionálni. Természetesen egyrészt nem tudjuk egzaktul meghatározni azt a kritikus tömeget, amelynél a magas presztízsű társadalmi csoportok elvándorlása vagy a hátrányos helyzetű csoportok koncentrációja egy megye, térség társadalomszerkezetének tartós és nehezen reparálható torzulásaként értelmezhető, másrészt nem is a megyék szintjén várható ilyen esemény bekövetkezése. Határozottan állítható viszont, hogy elsősorban az átlagosnál alacsonyabb és alacsony státusú kategóriába sorolt megyékben nagy számban találhatók olyan települések, amelyekben a helyi társadalom szerkezetének összeomlása bekövetkezett, és az alacsony státusú csoportok által dominált szegregátumok alakultak ki. Mindenképpen úgy véljük, hogy az elemzésből kiszűrt és fentebb összefoglalt tendenciák túl határozottak és egyértelműek ahhoz, hogy figyelmen kívül lehetne hagyni őket.

Tisztában vagyunk azzal, hogy írásunkban sokkal több kérdést vetettünk fel, mint amennyit megválasztunk. El kellett tekintenünk például az elemzésben szereplő csoportok demográfiai jellemzőinek feltárásától, noha ezzel nyilvánvalóan tovább pontosíthattuk és differenciálhattuk volna a következtetéseket. A migráció és a társadalomszerkezet változásai között mutatkozó összefüggéseknek épp csak megkarcoltuk a felszínét, de talán sikerült érzékeltetni ennek a megközelítésnek a fontosságát a területi egyenlőtlenségek kutatásában.

Mellékletek, táblázatok*1. számú melléklet – Appendix I*

A népszámlálási kategóriákból származtatott társadalmi rétegek
Social strata based on census categories

Társadalmi csoportok a népszámlálási állományban	Összevont rétegek
1 Felső és középszintű vezetők, nagy- és középvállalkozók 11 Nem mezőgazdasági foglalkoztatottak – nagy- és középvállalkozók 12 Mezőgazdasági foglalkoztatottak – nagy- és középvállalkozók 13 Felső és középszintű vezetők 14 Magasan képzett értelmiségiek, magas beosztású hivatalnokok 15 Szabadfoglalkozású magasan képzett értelmiségiek	Elitesoportok
2 Alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek, beosztott hivatalnokok, magasan képzett technikus, irányítói foglalkozásúak 21 Alsó szintű vezetők 22 Alsó szintű értelmiségiek, beosztott hivatalnokok 23 Szabadfoglalkozású alsó szintű értelmiségiek 24 Magasan képzett technikus foglalkozásúak 25 Magasan képzett technikus foglalkozású önállók 26 Magasan képzett munkairányítók	Felső középrétegek
3 Egyéb technikus, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak 31 Egyéb technikus jellegű foglalkozásúak 32 Irodai foglalkozásúak 33 Szakképzett kereskedelmi foglalkozásúak 34 Szakképzett szolgáltatási foglalkozásúak	Középrétegek
4 Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, önálló vállalkozók 41 Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak 42 Nem mezőgazdasági egyéni vállalkozók	
5 Mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, önálló vállalkozók 51 Mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak 52 Mezőgazdasági egyéni vállalkozók	
6 Közvetlen termelésirányítók és szakképzett ipari foglalkozásúak 61 Közvetlen termelésirányítók 62 Könnyűipari szakképzett foglalkozásúak 63 Egyéb szakképzett ipari foglalkozásúak	
7 Betanított munkát végzők 71 Betanított ipari foglalkozásúak 72 Betanított gépkezelők, összeszerelők 73 Betanított irodai foglalkozásúak 74 Betanított kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak 76 Betanított mezőgazdasági foglalkozásúak	Alsó középrétegek
8 Egyszerű – szakképzetlen – munkát végzők 81 Egyszerű ipari foglalkozásúak 82 Egyszerű irodai, kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak 83 Egyszerű mezőgazdasági foglalkozásúak	Alsó rétegek
9 A munkaerőpiacról kiszakadók 91 Tartósan munka nélkül lévők 92 Nem tanuló, még soha nem dolgozó fiatalok	A munkaerőpiacról kiszakadók
10 Inaktívak, akik sohasem dolgoztak 93 Tanulók, gyerekek, akik az eltartójuk alapján nem besorolhatók 94 Nyugdíjasok, akik sohasem dolgoztak 95 Rokkantak, tartós betegek, akik sohasem dolgoztak 96 Egyéb inaktívak, eltartottak, akik sohasem dolgoztak	Inaktívak, akik soha nem dolgoztak

I. táblázat

A főváros és a megyék népességének megoszlása az anya születéskori lakóhelye szerint, 2001

Table I

Distribution of the population in the capital and the counties according to the mothers' permanent residence at birth, 2001

Megye, főváros	Születéskori lakóhelyén lakik	Megyén belül	Megyén kívül	Külföldön	%
		született			Összesen
Budapest	15,9	46,3	37,8	4,9	100,0
Pest	23,3	38,9	37,8	3,3	100,0
Fejér	19,0	54,4	26,6	2,5	100,0
Komárom-Esztergom	19,4	55,1	25,5	3,3	100,0
Veszprém	20,4	58,7	20,9	1,9	100,0
Győr-Moson-Sopron	22,3	62,0	15,7	2,2	100,0
Vas	24,2	62,5	13,3	1,4	100,0
Zala	24,6	59,5	15,9	1,3	100,0
Baranya	18,8	59,7	21,5	3,4	100,0
Somogy	23,2	57,2	19,6	2,1	100,0
Tolna	18,6	59,6	21,9	4,1	100,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	21,8	67,5	10,6	1,4	100,0
Heves	20,5	60,1	19,4	1,6	100,0
Nógrád	24,4	62,4	13,2	1,6	100,0
Hajdú-Bihar	19,2	67,4	13,4	2,2	100,0
Jász-Nagykun-Szolnok	18,8	67,6	13,6	1,2	100,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	25,7	65,9	8,4	2,1	100,0
Bács-Kiskun	18,6	66,5	15,0	2,3	100,0
Békés	18,0	70,2	11,8	2,3	100,0
Csongrád	17,9	63,8	18,3	3,2	100,0
Magyarország	20,2	49,4	28,5	1,9	100,0

Az adatok forrása: 2001. évi népszámlálás, saját számítások.

II. táblázat

Az anyjuk születéskori lakóhelyének megyéjéből elköltözöttek száma és arányuk a születéskori megyéjük 2001. évi népességéhez viszonyítva, 2001

Table II

Number of those having moved from the country where their mothers had had a permanent residence at their births, and their proportion compared to the population of the country where they had lived at their births

Megye, főváros	Népességszám 2001. 02. 01-jén	Azok	
		száma	aránya a megye 2001. évi népességének %-ában
		akik elköltöztek abból a megyéből, ahol születtek	
Budapest	1 777 921	290 194	16,3
Pest	1 083 877	64 326	5,9
Fejér	434 317	51 206	11,8
Komárom-Esztergom	316 590	33 211	10,5
Veszprém	373 794	54 401	14,6
Győr-Moson-Sopron	434 706	36 519	8,4
Vas	268 123	42 041	15,7
Zala	297 404	47 059	15,8
Baranya	407 448	43 730	10,7
Somogy	335 237	52 479	15,7
Tolna	249 683	46 682	18,7
Borsod-Abaúj-Zemplén	744 404	85 350	11,5
Heves	325 727	43 865	13,5
Nógrád	220 261	31 145	14,1
Hajdú-Bihar	552 998	88 620	16,0
Jász-Nagykun-Szolnok	415 917	78 142	18,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	582 256	117 449	20,2
Bács-Kiskun	546 517	77 918	14,3
Békés	397 791	74 326	18,7
Csongrád	433 344	47 809	11,0
Magyarország	10 198 315	1 406 472	13,8

Az adatok forrása: 2001. évi népszámlálás, saját számítások.

III. táblázat

*A megyék népességének megoszlása az előző állandó lakóhely szerint, 2001**

Table III

Distribution of the counties' populations by the place of the inhabitants' former permanent residence, 2001

Megye, főváros	Születés kori lakóhelyén lakik	%		
		Megyén belül	Megyén kívül	Külföldön
		volt az előző állandó lakóhelye		
Budapest	15,3	69,2	13,8	1,7
Pest	22,7	49,1	26,9	1,2
Fejér	18,7	67,3	13,0	0,9
Komárom-Esztergom	19,0	70,4	9,7	0,9
Veszprém	20,0	70,3	9,0	0,7
Győr-Moson-Sopron	22,1	70,4	6,7	0,8
Vas	23,9	68,8	6,7	0,6
Zala	24,2	67,3	8,0	0,6
Baranya	18,3	74,0	6,8	0,9
Somogy	22,6	67,0	9,6	0,8
Tolna	18,3	71,7	9,0	1,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	21,5	73,9	4,1	0,4
Heves	20,1	69,6	9,7	0,6
Nógrád	23,9	68,6	7,0	0,5
Hajdú-Bihar	18,9	74,1	6,1	0,8
Jász-Nagykun-Szolnok	18,5	74,1	7,0	0,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	25,4	69,1	4,6	1,0
Bács-Kiskun	18,3	74,0	6,9	0,8
Békés	17,8	76,1	5,4	0,8
Csongrád	17,8	73,9	7,1	1,2
Összesen	19,8	68,7	10,5	1,0

Az adatok forrása: 2001. évi népszámlálás, saját számítások.

* A „születés kori lakóhelyén lakik” oszlop adatai az anyai tényleges lakóhelyének és állandó lakóhelyének eltérései miatt eltérnek az I. táblázatban közölt adatoktól.

IRODALOM

- Baumann, Z. (2002): *Globalizáció. A társadalmi következmények*. Szukits Könyvkiadó.
- Bukodi, E. (2006): Társadalmunk szerkezete különböző nézőpontokból. In Kovách I. (szerk.): *Társadalmi metszetek*. Napvilág Kiadó, Budapest. 109–159.
- Dövényi, Z. (2007): A belföldi vándormozgalom strukturális és területi sajátosságai Magyarországon. *Demográfia*, 50. 4. 335–359.
- Kapitány B. (2007): Társadalmi szerkezet – szociológia modellek. Karácsony Gergely-lyel, Kovách Imrével és Róbert Péterrel Kapitány Balázs beszélget. *Századvég*, új folyam, 44. szám, 165–191.
- Kovách I. – Kuczi T. – Jókuthy E. (2006): Az osztályok, a társadalmi struktúra és a rétegződés kutatásának állapotáról és megújításának szükségességéről. In Kovách I. (szerk.): *Társadalmi metszetek*. Napvilág Kiadó, Budapest. 19–35.
- Kolosi T. (1987): *Tagolt társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KSH (2004): *Népszámlálás 2001. A társadalom rétegződése*. KSH, Budapest.
- KSH (2004): *Népszámlálás 2001. Demográfiai adatok*. KSH, Budapest.
- Morrison, P.A. – Bryan, T. M. – Swanson, D.A. (2004): Internal Migration and Short-Distance Mobility. In Siegel, J.S. – Swanson D.A.: *The Methods and Materials of Demography*. Elsevier Academic Press, San Diego, London. 493–521.

Tárgyszavak:

Migráció
Népszámlálás
Térbeli társadalomszerkezet
Területi egyenlőtlenségek

MIGRATION AND THE SOCIAL STRUCTURE OF THE COUNTIES

Hungary is characterised by significant regional differences. By using census data from 2001, the paper examines one aspect of this: the differences among counties' social structures and the impact of internal mobility on them. At the time of the census, less than 30% of the population lived in a county different from their place of birth, and little over 10% had a previous permanent place of residence in a county different from where they lived at the time of the census. In spite of the relatively low rate of migration, there is a well-defined trend in the ways people moved: its main threads brought people from all over the country to Budapest and Pest County, from the eastern to the western part of the country and inside the western part, towards the north. The author introduces the social structure index (TRI) to assess the impact of moving on the social structure of the counties. The index expresses in one value the ratio of various social strata within a social group and shows that the capital, Pest County and the northern parts of Transdanubia have

a high social status, while the north-eastern and eastern parts of the country have low status counties. Migration contributed to the deepening of these differences: the migration path of high social status groups are directed toward high status areas, and after 1990 the flow of low social status groups increased toward low social status areas. The differences in county social structure and the disparities increased by migration point toward the conservation of significant regional, territorial differences.